

„Így lett ebből Szent Rókus temploma...” Templomtörténet az írott források tükrében

A Szent Rókus-templom a róla elnevezett tér szélén, az ún. Belsővárosban helyezkedik el. Ez a városrész a település legkorábbi időktől lakott része, egykori központja, amelyet régen a Tisza medre teljesen közrefogott. Az így kialakult sziget északi részén állhatott Csongrád vára, alatta a nyugati irányban elnyúló, fokozatosan bővülő településsel.¹ Miután Károlyi Sándor (1669–1743) 1722-ben megvásárolta Csongrádot a hozzá tartozó uradalommal együtt gr. Leopold Schlik (magyarosan Schlik Lipót) császári tábornoktól², itt, a török-kori vár romjainak szomszédságában építette fel udvarházát.³ A törökök kivonulása után ennek telkén – a mai Szent Rókus tér 4. szám alatt – állt egy kicsiny, nádból és sárból épült kápolna.

A kápolnát a lakosok 1704-ben, Goricsánszky László plébános Csongrádra érkezését követően fából újjáépítették, illetve kőoszlopokkal is megerősítették. Nem sokáig állt ez az épület sem, ugyanis 1706-ban az egyházközség új templomot emeltetett, immáron szilárd anyagból.⁴ Titulusa az 1715-ben felvett püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Szent István volt.⁵ Nem sokkal a püspöki látogatást követően a templom leégett, így 1718-ban már csak egy nádból készült oratórium várta a vizitátort.⁶ Az elpusztult Szent István-templom pótlására épült fel a jelenlegi Szent Rókus-templom, amely 1769-ig (a mai Nagyboldogasszony-templom felszenteléséig) a város plébániatemploma volt.

Építésének körülményeiről meglehetősen zavaros, esetenként egymásnak ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre. Dudás Lajos szerint a templom „egy része” korábban katonai raktár volt, amelyet 1722-ben alakítottak át templom-

má.⁷ Tari László úgy vélte, hogy az épületet Schlik Lipót tábornok emeltette, szentélye pedig egy török kori minaret alapjainak maradványa lehet.⁸ Nem kevésbé homályosak a hivatalos egyházi iratok feljegyzései sem, amelyek már a 18. század első felétől kezdődően a templom építetőjeként hol Schlik tábornokot⁹, hol Csongrád lakosságát nevezik meg¹⁰, de előfordul, hogy Schlik csak támogatóként szerepel.¹¹

Az egyházi iratoknak viszont – amelyekre minden bizonnyal a későbbi helytörténeti irodalom is támaszkodott – a Károlyi család levéltárában található, korabeli források ellentmondanak. Ezekből kiderül, hogy 1722-ben legfeljebb az építkezés előkészítési munkálatai kezdődhettek el, és a templom építéséhez valójában csak 1723 tavaszán láttak hozzá – ekkor már Károlyi Sándor rendelkezésére. Az építés kezdeményezői kétségkívül a csongrádiak lehettek, akik már 1722-ben gyűjtést szorgalmazhattak a templom építésére, és talán már az építőanyag beszerzéséhez, az alapok kiásásához is hozzákezdtek. Erre utal Károlyi Sándornak feleségéhez, Barkóczy Krisztinához 1722. november 29-én írott levele, amelyben lelkesen újságolja, hogy a teljesen „pápista” Csongrád éppen templomot épít.¹²

A kedvezőtlen téli időjárás miatt végül 1723 márciusában kezdődtek meg a munkálatok. Az építkezést Széplaky János, Károlyi Sándor Csongrád–Vásárhelyi uradalmának tiszttartója felügyelte, aki március 9-i levelében már arról tudósította munkaadóját, hogy hozzákezdett a csongrádi katolikus templom építéséhez.¹³ A „rettenetes sanyarú hideg” – ahogyan egyik levelében fogalmazott – azonban egészen június elejéig akadá-

lyozta a munkálatokat.¹⁴ Az építkezésben résztvevő építőmester, a kőművesek és a különféle mesterek feltételezhetően azok közül a mesterek közül kerültek ki, akik Károlyi Sándor csongrádi udvarházának és szegvári kastélyának ez idő tájt zajló építési munkálataiban is részt vettek.¹⁵

Az építkezéshez a gyülekezet jelentős anyagi áldozattal járulhatott hozzá, azonban kegyúri támogatás nélkül valószínűleg csak szerényebb épület emelésére vállalkozhattak volna. Ezt sugallja az uradalmi tiszttól egyike, Károlyi Sándorhoz címzett levele. Az uradalmi tiszttól beszámolója szerint a csongrádi „pápastaság” ajánlkozott ugyan, hogy a templomépítés céljaira vályogot vet; ő viszont azt javasolta, hogy inkább téglából építkezzenek, mivel az épület úgy „alkalmasabb és állandóbb” lesz.¹⁶

Mivel az építkezés megkezdésekor Schlik már nem volt Csongrád földesura, így nem hozható kapcsolatba az építkezéssel. Nem zárható ki azonban, hogy távozása előtt Schlik is adományozott az építkezés céljaira, de a hátrahagyott épületeinek bontásából származó építőanyagot is felhasználhatták.¹⁷

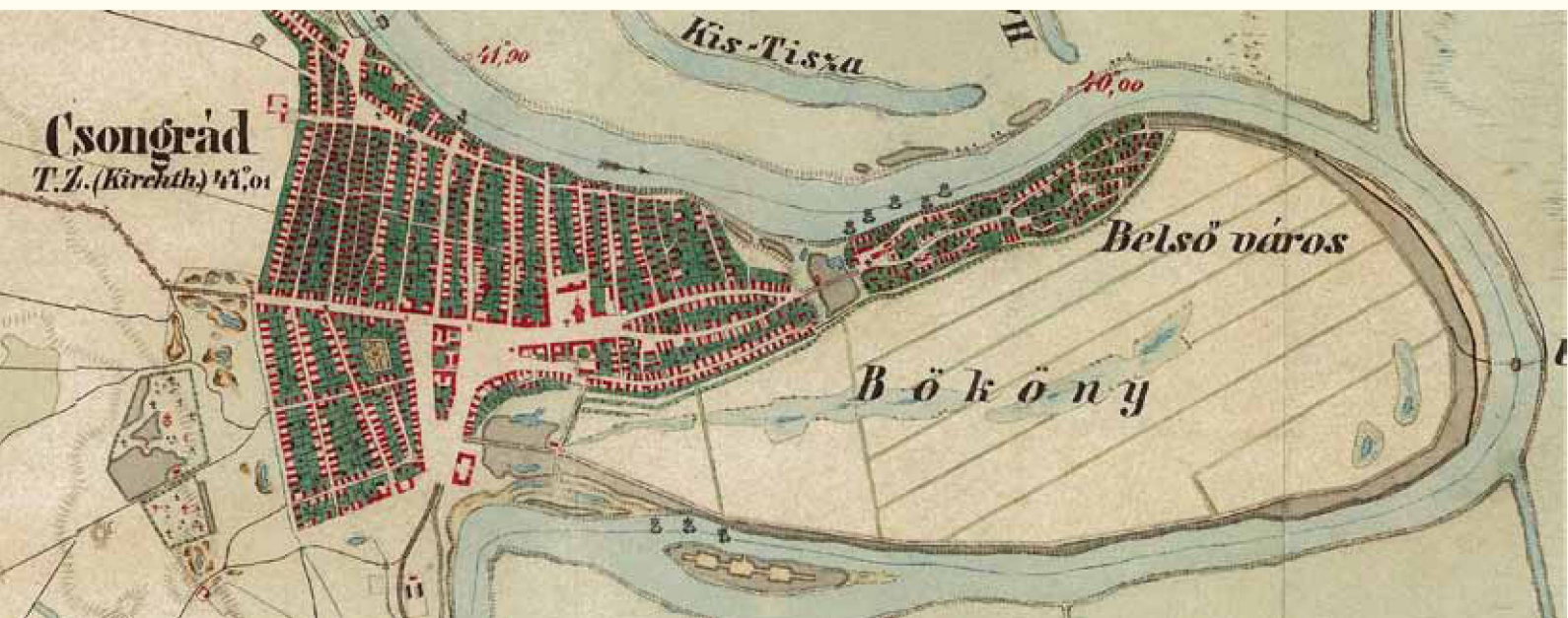
Mivel a Károlyi család levéltárában található források Károlyi Sándor építtetői szerepét igazolják, jogosan merül fel a kérdés, hogy az említett, nem sokkal az építkezések befejezése után keletkezett egyházi iratokban miért nem szerepel Károlyi neve? Erre vonatkozóan nincsenek információink, csupán feltételezhetjük, hogy a „ködösítés” mögött a csongrádiaknak az új kegyúr személyével szemben támasztott ellenszenv áll. Míg Schlik tábornok Csongrádnak csupán névleges ura volt, aki a csekély taksafizetési (úrbéri) kötelezettség

mellett lényegében meghagyta a város öngazgatását, Károlyi rögtön Csongrád birtokba vétele után ennek megszervezésébe kezdett: megszüntette a szabad bíróválasztást, a bérleti díjon felül terményadó (discretio) fizetésére kötelezte a pusztákat bérelő árendásait; jelentősen és több alkalommal megemelte a taksát, magának követelte a kocsmák, mészárszékek jövedelmeit, a korábban szabadon megművelhető puszták egy részét pedig lefoglalta az uradalom számára.¹⁸ Jókora elégedetlenséget eredményezhetett az is, amikor Károlyi Sándor 1726-ban úrbéri szolgáltatokra, robotra kötelezte jobbágyait.¹⁹ Széplaky, Károlyi tiszttartója szerint ezeken az intézkedéseken a csongrádiak „annyira felháborodtak [...] hogysem megadják, készebbek lesznek egészen pusztán hadni a várost”.²⁰

Az elkészült, egyházi szerelvényekkel is felszerelt templomot Mária mennybevétele (Assumptio Beatae Mariae Virginis) tiszteletére szentelték fel. Elsőként az 1726-os egyházlátogatási jegyzőkönyv említi, amely megjegyzi róla, hogy nem sokkal korábban, alapjaiból, újonnan van építve, és Károlyi Sándor kegyurasága alá tartozik.²¹ A kegyúr intézkedett a templom felújításáról, karbantartásáról, a plébános és a templomszolgák fizetésének előteremtéséről. A kántor és a plébános kinevezése, az egyházzolgák leváltása, cseréje sem történhetett meg Károlyi Sándor beleegyezése nélkül.²²

Szent Rókus, pestis ellen óvó patrónus tisztelete alig másfél évtizeddel később, a járvány kitérését követően jelent meg Csongrádon.

A *dögvész* vagy *gugahalál* 1738-ban, Vintze Gergely plébánossága idején érte el a települést. A veszedelmes kór egy esztendő leforgása alatt 726

áldozatot követelt. A haldokló betegek gondozásából a plébános is kivette a részét. Egy alkalommal, mikor az életükért és szeretteikért reszkető csongrádi hívek a templomba gyűltek össze, Vintze plébános felszólította elkeseredett híveit, hogy ajánlják magukat Szent Rókus pártfogásába, és tegyenek fogadalmat egy kápolna építésére. Az összegyűlt nép eleget tett lelkipásztora kérésének, majd az Oltáriszentséget tartó Vintze plébános vezetésével körmenetet tartottak a város körül. „Végre az irgalmas Isten megszánta fiainak könnyeit, kik [...] az említett védszent napjának bucsujárással való megünneplésére nem csak magokat, hanem utódaikat is, míg Csongrád állani fog, szorosán kötelezték.”²³ A járvány elmúltával a mai Nagyboldogasszony-templom helyén lévő temető²⁴ közepén építettek kápolnát Szent Rókus tiszteletére.²⁵

A testi-lelki nyavalyáktól óvó szent példátlanul népszerű lett Csongrádon. Az augusztusban született fiúgyermekek többségét hagyományosan

Rókusnak keresztelték. Sohlya Antal kántor 1860-ban némi túlzással azt állította, hogy „Csongrádon minden harmadik embert Rókusnak hívnak”.²⁶ Ez a tendencia az első világháborúig nem változott annak ellenére, hogy a 19. század második felében a helyi liberális sajtó keményen kiállt a „szörnyű, idegen hangzású” név terjedése ellen.²⁷

A Szent Rókus kápolnában – temetői kápolna lévén – rendszeresen tartottak gyászmiséket, Szent Rókus napján (augusztus 16) pedig búcsúi szentmisét. Bizonyos továbbá, hogy Szent Rókus mellett Szent Sebestyén és Szent Rozália nevére is fel volt szentelve.²⁸

1738 után tehát Csongrádon állt egy Nagyboldogasszony-plébániatemplom, valamint egy Szent Rókus, Rozália és Sebestyén kápolna. Az 1754-ben alig harminc esztendőes épületről Némethy György főesperes ezt írja jelentésében: „a szilárd anyagból épült templom a lakosság számának nem felel meg, tornya nincs, s tűrhetően van felszerelve”.²⁹ Mivel a templomnak tőkepénze nem volt, a lakosok adományaiból, kegyes alapítványokból és a földek hasznából tartották fenn. A templomtornyot egy harangláb helyettesítette, amely elsőként az 1745-ben íródott egyházlátogatási jegyzőkönyvben szerepel. Feltehetően fából készült, mivel 1761-re már romos állapotba került. Kezdetben három, majd öt harang függött benne.³⁰

Az alig harminc padsort magába foglaló templomban csak a hívek töredéke tudott összezsúfolódni, így a Károlyi család is belátta, hogy az új templom építése elkerülhetetlenné vált. Éppen ezért jelentős összeggel támogatták a mai Nagyboldogasszony-plébániatemplom építését, mely 1769-re el is készült.

A csongrádi plébános 1856-ban azt jegyezte be a Historia Domusba, hogy a belsővárosi istenházát 1769 után katonai raktárként használták.³¹ Ugyanakkor a korabeli, 1778-ban íródott vizitációs jegyzőkönyv semmi ilyesmit nem említ, sőt, megemlékezik a templom három oltáráról és szerelvényeiről.³² Ami bizonyosnak tűnik, hogy 1781-ben az épület felújításra szorult.³³

1784-ben Kanyó András plébános a Szent Rókus, Sebestyén és Rozália kápolnát lebonttatta, főoltárát pedig a Belsővárosban állíttatta fel.³⁴ Ekkor dedikálták a filiális státuszba került templomot – immáron kizárólag – Szent Rókus tiszteletére.

Mivel az új plébániatemplomot a kor igényeihez képest nagyobbra tervezték, a kegyúri család feltehetően indokolatlannak (és túlzottan költségesnek) ítélte a két csongrádi templom fenntartását, így a belsővárosi templom kegyura a település lett. A település és a földesúri-kegyúri család közti egyezkedésről eddig nem bukkant fel történeti dokumentum. A hivatalos okirat hiányáról és az ebből fakadó tanácsstalanságról árulkodik Thúry Károly csongrádi plébános 1915-ből fennmaradt bejegyzése is, melyben a belsővárosi templom „quasi”, vagyis nem hivatalos patrónusának nevezi a csongrádi előljáróságot. Ez a kvázi-patrónusi állapot pedig annak a megszokáson alapuló hagyománynak (ususnak) a hozadéka, miszerint a

templom felújításáról, karbantartásáról *ősidőktől fogva* a város gondoskodott.³⁵

Ami bizonyos, hogy 1769 után a Károlyi család tartotta fenn az új plébániai templomot, a paplakot és melléképületeit, míg a település a belsővárosi templomot, a kántori lakot és a két harangozó lakot gondozta. A Szent Rókus-templomban szükséges, mindennapi fogyó eszközöket 1784 után a település biztosította.³⁶

A templom építéstörténetének fontos szakaszát képezi a torony építése. Alapkövét 1818. szeptember 24-én rakták le, mellé vasládába zárt emlékiratot és fémpenzeket helyeztek el.³⁷ Feltételezhetően a toronnyal egyidőben készültek el a toronyhoz kapcsolódó félórmozatok szélein látható, Szent Rókust és Szent Józsefet megmintázó szobrok is.

Szent Rókus mellett Sebestyén és Rozália tisztelete is hosszú időn keresztül fennmaradt. Amellett, hogy a Rozália az egyik leggyakoribb női keresztnév volt Csongrádon, a 19. században

még szobra is állt a belsővárosi templomban. A templom 1825-ben öntött, majd 1917-ben hadi célokra elvitt „öreg harangját” többek között Szent Sebestyén reliefe díszítette.³⁸

A Szent Rókus-templom körül ismeretlen időponttól számítva egészen 1866-ig temető működött.³⁹ A nyughelyek még évtizedeken át tisztán kirajzolódtak a talajban; nagyobb árvíz, belvíz idején a sírok közé rakott gerendákon közlekedtek a belsővárosiak.⁴⁰

1904-ben a váci megyéspüspök kísérletet tett

a római katolikus egyháznak a csongrádi Szent Rókus-templom felett gyakorolt tulajdonjogának elismertetésére. A per megszüntetését csak az örökös használati jog átengedésének feltételével helyezte kilátásba.⁴¹ A csongrádi képviselőtestület elfogadta az ajánlatot azzal a feltétellel, hogy a per költségeit a váci megyéspüspök maradéktalanul átvállalja. 1905 után tehát a Szent Rókus-templom örökös használati joga a római katolikus egyházzé lett. A templom jelenlegi tulajdonosa a magyar állam.⁴²

Jegyzetek

¹ Lásd: Bél 1980–1981/2. 50. Vö: Csongrád település Mikoviny Sámuel 1731-ben készült térképén.

² A csongrádi uradalmat, amely a törökök kiűzését követően a császári kamara szegedi prefektusához tartozott, Schlik Lipót 1702-ben kapta meg az uralkodótól elismerésül a karlócai béke megkötésében játszott szerepéért és egyéb katonai érdemeiért. 1722-ben eladta Károlyi Sándornak, akit 1722. december 20-án iktattak be új birtokaiba. Kovács 1929. 11–20; Éble 1911. 7–16.

³ Károlyi Sándor udvarháza a vár északi bástyája mellett állt. Megemlékezik róla Bél Mátyás is: „A Tisza kanyarában található e régen igen erős vár maradványai. [...] A kanyarnak csak az egyik belső szögletéhez kapcsolódik az erődítmény, ahhoz, amely északnak néz, és a szemben levő Körös-torkolat erősíti és rendkívül mély árokrendszer övezi. Máskülönben a törökök is éberen őrizték. Az árokmaradványokon kívül ma már semmi sincs, ezek között áll gróf Károlyi Sándor úri lakóháza.” Bél 1980–1981/2. 44. 1722-től 1769-ig ez a ma is megtekinthető lakóház volt a csongrádi plébánia épülete (Szent Rókus tér 4). NPI Historia Domus I. kötet, 107.

⁴ VPL LVIs. Lib. 17. 147–150.

⁵ VPL LVIs. Lib. 3. 92–94.

⁶ Fenntartását a lakosok adományai mellett a plébánia tulajdonát képező szőlőföldek haszna biztosította. VPL LVIs. Lib 3. 102–103; Tari 1977. 11.

⁷ Dudás 2000b. 69.

⁸ Tari 1977. 11.

⁹ VPL LVIs. Lib 6. 1761. 37.

¹⁰ A templom 1754-ből származó összeírása építtetőként a város lakosságát jelöli meg („ex fundamentis erecta sumptibus oppidanorum”). Lásd: VPL APar. Cs. 1754. Status Ecclesiae.

¹¹ Az Acta Cassae Parochorum 1734-es összeírása szerint a templom részben Schlik tábornok, részben a helyi lakosok költségén épült 1722-ben. Közli: ACP 1976. 54.

¹² „Talán nem is tudtad, azért meg írom, hogy Csongrád egészen Pápista, most csinálnak kőből egész Templo-

mot, Calvinistát sem szenvednek magok között.” Kovács 1994. II. 436 (284. levél).

¹³ „Nemkülönben az Pápista Templom épületéhez is el kezdettem.” MNL OL, P 398, 70873.

¹⁴ „Az Pápistaság résziről épülendő exercitiumot eddig is kívántam effectualnom, de az rettenetes sanyaru hidegh üdönek alkalmatlan mivoltára nézve kényteleníttem differálnom, már rész szerént az Fáját meg hozattam mivel Isten segedelme által az üdö már ki nyilatkozik, és engedelmességre válik, némelyek offeráltak, hogy vályogot vetnek, abbul kívánnám építtetni, alkalmatosabb és állandóbb lenne.” MNL OL, P 398, 70874.

¹⁵ MNL OL, P 398. 70863–70923. Széplaky János Csongrád-vásárhelyi tisztartó levelei Károlyi Sándorhoz.

¹⁶ MNL OL, P 398, 70874.

¹⁷ Schlik egykori majorjának telkén Károlyi Sándor már 1723 márciusában új építkezésbe kezdett. A telken álló épületekről ebből az időszakból nincsenek adataink. MNL OL, P 398, 70873. („Az épületek helyesnek ítélvén lenni, az hol Schlik Excellenciaja majorja volt már egész fundamentumát megh vetvén, némely részt fel is állíttattam Excellenciaja contramandalt kegyelmes parancsolatja szerént”).

¹⁸ Kovács 1929. 25–32.

¹⁹ Kovács 1929. 36.

²⁰ Idézi: Kovács 1929. 32.

²¹ A jegyzőkönyv ezen bejegyzése (csakúgy, mint a régészeti és falkutatói eredmények) és az épület egységes kialakítása megcáfolja azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi templom korábbi épület átépítésének eredménye volna.

²² Amikor 1736-ban Vintze Gergely csongrádi plébános a kegyúr tudta nélkül váltotta le a kántort, Károlyi Sándor levelében megerősítette kegyúri hatalmából fakadó jogait. VPL APar. Cs. 1736. július 1. Károlyi Sándor levele a csongrádi bírákhoz.

²³ Bodnár 1864. 364.

²⁴ Ekkoriban két temetője volt a városnak: az egyik a mai

- Nagyboldogasszony-templom helyén, a másik a mai Szent Rókus-templom körül. VPL LVis. Lib. 6. 1761.
- ²⁵ NPI 1761. Canonica Visitatio, „De Capellis et Coemeteris”; Bodnár 1864. 364. A 19-20. századi csongrádi sajtóban a Szent Rókus-napi búcsú közeledtével rendszeresen felidéztek ezt az eseményt, ám vagy a járvány jellegét, évét, a pap személyét vagy az elhunytak számát tüntették fel tévesen.
- ²⁶ Sohlya (kézirat) 1857. 321.
- ²⁷ „De hát miért nem világosítják fel a keresztelest a szülőket, az anyakönyvi hivataloknál, az iskolákban, a közéletben, arról: hogy az már egyenesen nevetséges dolog, hogyha László, Ödön, Béla, Árpád, Aladár, Gyula, Géza, Atilla, Zoltán, Hajnalka, Gyöngyike, Sarolta keresztnevek helyett ezután is a Franci, Viktor, Henrik, Rókus-féle szörnyű hangzású neveket ajándékozzák, gyermekeiknek.” *Csongrádi Lap*, 1903. szeptember 20. XIII. évf. 38. szám, 2. old.
- ²⁸ Palugyay 1855. 477. Egy kitérő erejéig érdemesnek tartom a kistemplom–nagytemplom köznyelvi megnevezések változásait is felvázolni. Több 18. századi forrás alapján [VPL APar. Cs. 1736. március 6. A csongrádi bírák és lakosok levele a Consistoriumhoz] gyanítható, hogy a temetői kápolnát a korabeli csongrádiak „kistemplomnak”, az akkori Nagyboldogasszony (mai Szent Rókus) templomot pedig „nagytemplomnak” nevezték (1738–1769). A mai Nagyboldogasszony-templom felépülése (1769) és a temetői kápolna lebontása után (1784) a köznyelvi „kistemplom” megnevezés a mai Szent Rókus-templomra szállt [VPL APar. Cs. 1781. május 28. a csongrádi bírák és Tanács levele]. A Csongrád-piroskavárosi Szent József-templom felépülése óta (1928) ez utóbbit emlegetik „kistemplomként”, a Szent Rókus-templomra pedig a „Rókus-templom” vagy „belsővárosi templom” megnevezést használják.
- ²⁹ Zsilinszky II:1898. 103. A plébániatemplom fenntartásához az 1740-es években egy tiszai vízimalom javadalma is hozzájárult. VPL LVis. Lib. 4. 1745. május 14.
- ³⁰ VPL LVis. Lib. 4. 1745. május 14. „prope Ecclesiam in Turri campana tres”; VPL LVis. Lib. 6. 1761. június 26–29. „campanili ruinato”.
- ³¹ NPI Historia Domus I. kötet, 108.
- ³² VPL LVis. Lib. 7.
- ³³ Zsilinszky II:1898. 269.
- ³⁴ Tari 1977. 12; NPI Historia Domus I. kötet, 108.
- ³⁵ NPI Historia Domus II. kötet, 23.
- ³⁶ 1877-ben a templom rendszeres kiadásai közt a következő tételek szerepeltek: viasz (gyertyához), ruhaanyagok (miserondó ruhák javításához), halzsír (harangok kenésére), faggyú, szappan (ruhák mosásához), tűzifa (ostyasütéshez) és misebor. A harangszíjak javítására, kisebb asztalosmunkák elvégzésére minden évben szükség volt. Szemerédi Rókus szíjgyártó mester számláján olvashatjuk, hogy „a kis templom számára reperáltam harang szíjakat egy év lefoltával az harangok köldökire bört vartam, és az ütőfüleire is bört vartam 4ser egy év lefoltával” [MNL CsML CsL Tanácsi Iratok. A Szent Rókus templom 1877. évi templomi számadási és kiadási okmányai.] A templomi kurátornak a miseruhák tisztántartásáért, vasalásáért, a harangozónak pedig az ostyasütésért és orgonanyomásért járt külön javadalmazás. A nagyobb beruházások elkészültét (pl. padcsere, ablakcsere, festés) rendszerint a templombúcsú napjára időzítette az előljáróság.
- ³⁷ A torony egyik szegletében van egy vasláda, abba írt emlékiratot Barca Miklós nótárius, „melyet Adamovits György főszolgabíró úr faolajba mártván, hányott pénzzel együtt a vasládába téven a fundamentumba tették.” Tari 1977. 15. Hányott pénz: A nép tetszés szerint dobott a ládába pénzt, amikor azt körbevitték. Dudás 2000b. 69;
- ³⁸ NPI 1885. Szent Rókus-templom leltára.
- ³⁹ NPI 1761. Canonica Visitatio, „De Capellis et Coemeteris”; NPI Historia Domus I. kötet, 107.
- ⁴⁰ *Csongrádi Újság*, 1908. május 3. VI. évf. 18. szám, 1. old.
- ⁴¹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1905. január 9. jk. 9. sz.
- ⁴² NPI 1905. szeptember 6. Jegyzőkönyvi kivonat.